

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-7>

УДК 336.71.078.3

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF FINANCIAL MONITORING IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Ширяєва Людмила Володимирівнадоктор економічних наук, професор,
Одеський національний морський університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4706-2167>**Загоруйко Анна Юріївна**здобувач ступеня бакалавра з економіки,
Одеський національний морський університет
ORSID: <https://orcid.org/0000-0002-0436-275X>**Shyriaieva Liudmyla, Zahoruiko Anna**

Odessa National Maritime University

Стаття присвячена розгляду ефективності функціонування фінансового моніторингу як цілісності в економічній ланці банківської системи України. Окреслено проблеми контролю у розрізі захисту легалізації коштів. Наведена динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, взятих Держфінмоніторингом. Розглянуто динаміку інформування фінансових операцій банками та небанківськими установами. Проаналізована питома вага повідомлень у загальному обсязі про фінансові операції, що надійшли від небанківського сектору та взяті на облік Держфінмоніторингом. Здійснено оцінку ризик-орієнтованого підходу, як засобу ідентифікації та верифікації клієнтської бази. Охарактеризовано особливості розвитку кіберзахисту на сучасний стан, а також масштаби кіберзлочинних діянь в Україні. Обґрунтовані методи протидії суб'єктів державного фінансового моніторингу шляхом опрацювання систем та фінансових схем, врахованих чинним та міжнародним законодавством, що в свою чергу, доводять необхідність у комплексному підході.

Ключові слова: ВК/ФТ (легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та розповсюдження зброї), система фінансового моніторингу, Держфінмоніторинг, FATF (група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей), ризик-орієнтований підхід, суб'єкти первинного фінансового моніторингу, кіберзлочини, АРМА (Національне агенство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів).

The article is devoted to the consideration of the effectiveness of the functioning of financial monitoring as integrity in the economic chain of the banking system of Ukraine. The purpose of this study is to outline the problem of control in the context of the protection of money laundering, possible threats and vulnerabilities associated with the internal mechanism of functioning. It should be noted that the formed structure of financial monitoring leads to significant difficulties in terms of financial inclusion. Minimizing this threat is a priority task not only of subjects of state financial monitoring, but also of primary institutions. Logical and comparative analysis of scientific research on the genesis of financial monitoring was chosen as the main research method. The dynamics of the number of reports on financial transactions received by the State Financial Monitoring Service are given. The dynamics of informing financial transactions by banks and non-banking institutions is considered. The specific weight of notifications in the total amount about financial transactions received from the non-banking sector and taken into account by the State Financial Monitoring Service was analyzed. An assessment of the risk-oriented approach as a means of identification and verification of the client base was carried out. Features of the development of cyber protection to the current state, as well as the scale of cybercriminal acts, are characterized. Reasoned methods of countermeasures against subjects of state financial monitoring by working out systems and financial schemes taken into account by current and international legislation. The issue of a unified system of anti-legalization of money laundering is also taken into account, which is currently an acute problem, because Ukraine, like many other countries, reserves the possibility of independent resolution of the clarified issue, and the developed international standards are of a recommendatory nature. Improved methods are proposed for further implementation in financial monitoring, proving the need for an integrated approach.

Keywords: AML/CFT (legalization of proceeds of crime, financing of terrorism and weapons proliferation), financial monitoring system, state financial monitoring, FATF (group for the development of financial measures to combat money laundering), risk-oriented approach, subjects of primary financial monitoring, cybercrime, ARMA (National Agency of Ukraine for detection, search and management of assets obtained from corruption and other crimes).

Постановка проблеми. Основним питанням у розрізі захисту сучасної безпеки є легалізація коштів. Відмивання фінансів, отриманих злочинним шляхом являє собою розповсюджену проблему фінансового сектора в цілому. Залучення легалізованих злочинних коштів призводить до поточного обігу подій, у зв'язку з чим відстеження ланцюгової залежності унеможливується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітлення проблеми контролю і підвищення функціонування системи фінансового моніторингу було розглянуто наступними вітчизняними науковцями: Онешко С., Ільченко С., [1], Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. [7], Уткіна М. С. [8], Балануца О. О. [9], Рекуненко І. І., Кобець Ж. О., Швидько І. О. [10], Метлушко О. В. [11], Ширяєва Л. В., Бойко М. О., Базутко О. В. [12].

Метою даного дослідження є аналізування особливостей фінансового стану моніторингу у сучасній банківській системі України, наведення додаткових протидій у використанні банків в якості інструментів легалізації злочинних коштів, запобігання ВК із залученням ризик-орієнтованого підходу.

Мінімізація даної загрози є першочерговим завданням не лише суб'єктів державного фінансового моніторингу, але й первинних установ. В свою чергу, 20 років тому, боротьбу із злочинними махінаціями і створенням інституційної історії було розпочато Урядом України – започаткуванням Держфінмоніторингу.

Слід відмітити, що з початку експлуатації Єдиної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення (ІСФМ) Держфінмоніторингом було оброблено 55 244 872 повідомлень, з яких 1 659 877 – отримано у 2021 році, що на 64,9% менше ніж у 2020 році (рис. 1). Таке зменшення відбулося за рахунок зміненого підходу до виявлення фінансових операцій з ознаками фінансового моніторингу, що прописано в оновленому базовому законі від 06.12.2019 № 361-ІХ [4].

На сьогоднішній день, головним посередником держави в антилегалізаційному стримуванні є банківська система. Банки приватного і державного сектора займають питому

вагу в інформуванні фінансових операцій, що підлягають моніторингу (рис. 2). Цей процес відбувається безпосередньо в електронному форматі, що прискорює ідентифікацію фінансових операцій. Серед небанківських установ більшу частку у поданні повідомлень займають професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), що у 2021 році становило 85,08%; в свою чергу, як страхові установи – 6,47% (табл. 1). Питома вага фінансових операцій, взятих на облік Держфінмоніторингом у розрізі небанківських установ свідчить про наступне: починаючи з 2018 року, кількість повідомлень від учасників фондового ринку має тенденцію до зростання з одночасним зменшенням питомої ваги повідомлень, поданих страховими установами.

Суб'єкти первинного фінансового моніторингу надають широкий спектр банківських товарів та послуг, які відбуваються як в готівковій, так і в безготівковій формі, що обумовлено високим рівнем ризику. Тобто, ризик можна розглядати як ймовірність настання небажаних подій, які комплементуються з наступними факторами:

- загроза – зовнішній фактор, який потенційно має можливість нанесення шкоди державі, фінансовим установам, суспільству;
- вразливість – внутрішній фактор, а саме недосконалість внутрішньої системи контролю.

Слід зауважити, що кожна країна залишає за собою можливість самостійного вирішення формування системи антилегалізаційного відмивання доходів, а розроблені міжнародні стандарти несуть лише рекомендаційний характер. В свою чергу, спостерігається відсутність уніфікованої системи. З іншого боку – це можливість адаптування до існуючого національного законодавства, яке підлягає урахуванню економічного розвитку держави. Незважаючи на це, маємо низку суперечливих законодавчих актів, де в якості прикладу, необхідно навести постанову НБУ, де зазначається «Про здійснення банками фінансового моніторингу» [12], у пункті зазначається: «Інформація щодо фінансової операції, яка надається Спеціально уповноваженому органу в складі файла-повідомлення, підписується електронним цифровим підпи-

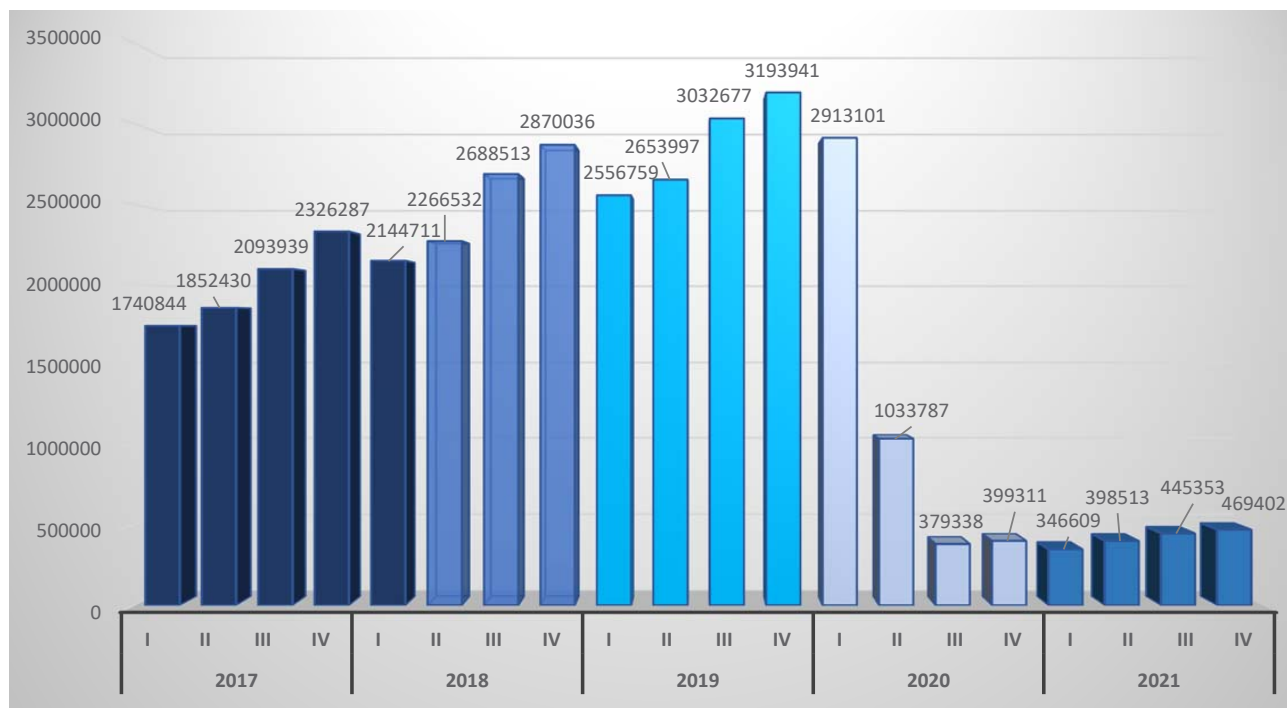

Рис. 1. Динаміка кількості повідомлень про фінансові операції, взятих Держфінмоніторингом на облік протягом 2017–2021 років

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [4]

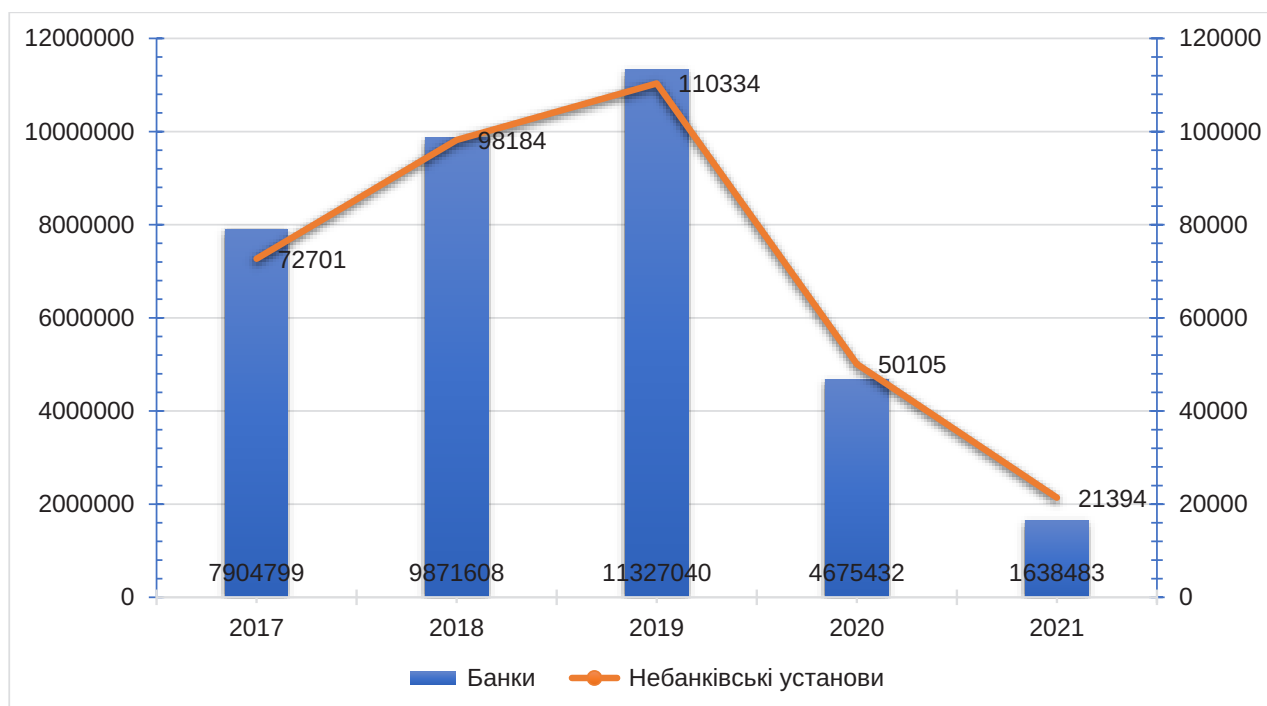

Рис. 2. Динаміка інформування про фінансові операції банками та небанківськими установами протягом 2017–2021 років

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [4]

Таблиця 1

Питома вага повідомлень у загальному обсязі про фінансові операції, що надійшли від небанківського сектору та взяті на облік Держфінмониторингом протягом 2021 року

Тип установи	Кількість повідомлень	Питома вага, %
Професійні учасники фондового ринку	18 202	85,08
Страхові установи	1 385	6,47
Інші суб'єкти господарювання, що надають фінансові послуги	843	3,94
Суб'єкти господарювання, які проводять лотереї	612	2,86
Нотаріуси	6	0,03
Інші СПФМ	346	1,62

сом відповідального працівника банку (філії) за допомогою засобів накладання (перевірки) електронного цифрового підпису, наданих Національним банком України та вбудованих у систему автоматизації банку». В той же час, у нормативно-правовій базі забороняється передача цифрового ключа ^[12] неуповноваженим особам для генерування електронного підпису. Сформоване положення унеможливає ідею безперервного робочого обігу, адже одна особа повинна відповідати за низку завдань, пов'язаних як з організацією, так і з самим процесом виконання.

Тобто, слід зауважити, що незважаючи на встановлену внутрішньодержавну структуру фінансового моніторингу, необхідно удосконалити систему, враховуючи вимоги чинного і міжнародного законодавства. Саме внутрішня система контролю є першочерговим етапом для ризик-орієнтованого підходу, що обумовлюється ідентифікацією і верифікацією потенційного клієнта, саме тому, застосовуючи цей підхід, банк має утримуватися від необґрунтованого застосування де-рискінгу, адже зазначений метод не є сприятливим для фінансової інклюзії.

Застосовуючи ризик-орієнтований підхід, банки повинні включати двосторонню оцінку, а саме:

1. Оцінка ризик-портфелю самого банку, де повинні враховуватися:

- специфіка, характер і масштаб діяльності;
- клієнтська база та їх ризик-портфелі;
- виявлення та оцінка ризиків ВК/ФТ;
- надання і цільове використання продуктів та послуг (чи можливе маскування фінансового тероризму);
- географічне розташування банку і клієнтів, яким надаються фінансові послуги,

зокрема, особлива увага державам (територіям), що не виконують рекомендації FATF;

– здійснення операцій з контрагентами/бізнес-сегментом, яким притаманні підвищенні ризики ВК/ФТ.

2. Оцінка ризик-портфелю клієнта:

- порядок проведення ідентифікації;
- оцінка первинного ризику ділових відносин з клієнтом;
- оцінка рівня ризику підозрілих операцій, проведених клієнтом;
- підозра стосовно належності до компаній-оболонки (фіктивні установи);
- клієнтів, що здійснюють фінансові операції за зовнішньоекономічними договорами, учасниками яких є особи, котрі мають реєстрацію з переліку держав, що не виконують рекомендації FATF.

Зауважимо, що кожен банк самостійно вирішує ступінь рівня ризику без встановлення ділових відносин із потенційним клієнтом, використовуючи скорингову ризик-модель, де знову ж таки, самостійно визначає вхідні дані та інформаційні джерела для оцінки.

Необхідно також зазначити про сучасну проблему банківських установ – відмивання коштів шляхом кіберзлочинних атак. У 2021 році Держфінмониторингом виявлено 13 фактів заволодіння коштами фізичних і юридичних осіб шляхом вчинення кіберзлочинів. У наведених даних, сума фінансових операцій, пов'язаних із злочинною легалізацією коштів, визначеною Кримінальним кодексом України, становить 71,6 млн гривень [4]. Варто зауважити, що значна частка DDoS-штормів спрямована на виведення з ладу IT-інфраструктури банківської системи за для подальшого оволодіння бази даних. Станом на 15.02.2022 відбулася одна з наймасштабніших DDoS-атак на урядові сайти і банків-

ський сектор України. За словами голови Мінцифри Михайла Федорова, цифрова атака готувалася напередодні, а вартість її становить мільйони доларів. В свою чергу, метою її було дестабілізувати внутрішню систему та дискредитування України на міжнародному рівні [3].

Висновки. Отже, можна стверджувати, що актуальною проблемою освітленого питання є можливість легалізації доходів шляхом використання банківських установ в якості інструмента відмивання прибутку. Незважаючи на це, слід розуміти, що опрацювання внутрішнього фінансового моніторингу, який сприяє забезпеченню інформаційного обміну між СБУ, АРМА, Держфінмониторингом і банками, несе першочергове значення, як і незалежні аудиторські перевірки.

Фінансові установи мають уповноважувати професійні філії у розробленні ризик-орієнто-

ваності профілю як юридичних, так і фізичних осіб, враховуючи свій ризик-апетит у сфері ПВК/ФТ. Прагнення до накопичення клієнтської бази може призвести до надання послуг компаніям-оболонкам, або особам, притаманним підвищенні ризику у сфері ВК/ФТ.

Для подальшого вдосконалення і ефективності функціонування фінансового моніторингу в банківській системі України, слід впровадити наступні дії: забезпечення комунікації та координації між суб'єктами системи кіберзахисту; координування суб'єктів державного фінансового моніторингу; дослідження методів та фінансових схем ВК/ФТ; надання вимог щодо обов'язкового проведення зовнішнього і внутрішнього аудиту; удосконалення ІТ-системи банківського сектору; сприяння рівня професійної кваліфікації працівників та надання заходів щодо обміну досвідом у сфері ПВК/ФТ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Oneshko S., Ilchenko S. Financial monitoring of the port industry companies on the basis of risk-oriented approach. *Investment Management and Financial Innovations*. 2017. Volume 14, Issue 1. P. 191–199. DOI: [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(1-1\).2017.05](https://doi.org/10.21511/imfi.14(1-1).2017.05).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361–IX. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679–XIV. URL: <http://bank.gov.ua>.
4. Міжнародні стандарти з протидії відмиванню доходів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення. Рекомендації FATF. Жовтень 2021 року. URL: <http://fiu.gov.ua>.
5. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу до установ за порушення законодавства з питань фінансового моніторингу. Затверджено Постановою Правління НБУ від 28.07.2020 № 106. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Державна служба фінансового моніторингу України / Офіційний сайт. URL: <http://www.sdfm.gov.ua>.
7. Дропа Я. Б., Тесля С. М., Піхоцька М. Р. Розвиток системи фінансового моніторингу як складової частини формування ефективного контролю й безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2021. Вип. 37. С. 15–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/12413-9971/2021-37-5>.
8. Уткіна М. С. До питання інформаційного забезпечення фінансового моніторингу. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2022. Вип. 2. С. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.354>.
9. Балануца О. О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід. Загальні питання економіки*. 2011. № 6. С. 38–40.
10. Рекуненко І. І., Кобець Ж. О., Швидько І. О. Особливості формування та застосування системи фінансового моніторингу в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 1. С. 104–117. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/78696>.
11. Метлушко О. В. Організаційно-аналітичні засади проведення фінансового моніторингу в банках України. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua>.
12. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Закон України від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20>.
13. Ширяєва Л. В., Бойко М. О., Базутко О. В. Методичний підхід до проведення фінансового моніторингу контрагентів у системі фінансово-економічної безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-50>.

REFERENCES:

1. Oneshko S., Ilchenko S. (2017) Financial monitoring of the port industry companies on the basis of risk-oriented approach. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 14, Issue 1, pp. 191–199. DOI: [https://doi.org/10.21511/imfi.14\(1-1\).2017.05](https://doi.org/10.21511/imfi.14(1-1).2017.05).
2. Pro zapobihannya ta protydiyuh lehalizatsiyi (vidmyvannyu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shlyakhom, finansuvannyu teroryzmu ta finansuvannyu rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya: Zakon Ukrayiny vid 06.12.2019 r. № 361 – IX [On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds of crime, the financing of terrorism, and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Law of Ukraine dated December 6, 2019 No. 361 – IX]. Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Pro Natsionalnyy bank Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 20.05.1999 r. № 679-XIV [About the National Bank of Ukraine: Law of Ukraine dated 05/20/1999 No. 679-XIV]. Available at: <http://bank.gov.ua>.
4. Mizhnarodni standarty z protydiyuh vidmyvannyu dokhodiv ta finansuvannyu teroryzmu i rozpovsyudzhennya zbroyi masovoho znyshchennya. Rekomendatsiyi FATF. Zhovten 2021 roku [International standards for combating money laundering and terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction. FATF recommendations. October 2021]. Available at: <http://fiu.gov.ua>.
5. Polozhennya pro zastosuvannya Natsionalnym bankom Ukrayiny zakhodiv vplyvu do ustanov za porushennya zakonodavstva z pytan finansovoho monitorynhu. Zatverdzheno Postanovoyu Pravlinnya NBU vid 28.07.2020 № 106 [Regulations on the application of measures of influence by the National Bank of Ukraine to institutions for violating the legislation on financial monitoring. Approved by Resolution of the Board of the NBU dated July 28, 2020 No. 106]. Available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrayiny / Ofitsiyyny sayt [State Financial Monitoring Service of Ukraine / Official website]. Available at: <http://www.sdfm.gov.ua>.
7. Dropa Ya. B., Teslya S. M., Pikhots'ka M. R. (2021) Rozvytok systemy finansovoho monitorynhu yak skladovoyi chastyny formuvannya efektyvnoho kontrolyu y bezpeky Ukrayiny [Development of the financial monitoring system as a component of the formation of effective control and security of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo»*, vol. 37, pp. 15–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/12413-9971/2021-37-5>.
8. Utkina M. S. (2022) Do pytannya informatsiynoho zabezpechennya finansovoho monitorynhu [To the issue of information provision of financial monitoring]. *Yevropeys'kyy naukovyy zhurnal Ekonomichnykh ta Finansovykh innovatsiy*, vol. 2, pp. 94–97. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.354>.
9. Balanutsa O. O. (2011) Osoblyvosti formuvannya systemy finansovoho monitorynhu v Ukrayini [Peculiarities of the formation of the financial monitoring system in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid. Zahal'ni pytannya ekonomiky*, vol. 6, pp. 38–40.
10. Rekunenko I. I., Kobets' ZH. O., Shvyd'ko I. O. (2020) Osoblyvosti formuvannya ta zastosuvannya systemy finansovoho monitorynhu v Ukrayini [Peculiarities of the formation and application of the financial monitoring system in Ukraine]. *Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 1, pp. 104–117. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/78696>.
11. Metlushko O. V. Orhanizatsiyno-analitychni zasady provedennya finansovoho monitorynhu v bankakh Ukrayiny [Organizational and analytical principles of financial monitoring in Ukrainian banks]. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua>.
12. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro zdiysnennya bankamy finansovoho monitorynhu: Zakon Ukrayiny vid 19.05.2020 № 65 [On the approval of the Regulation on financial monitoring by banks: Law of Ukraine dated May 19, 2020 No. 65]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20>.
13. Shyriaieva L. V., Boyko M. O., Bazutko O. V. (2022) Metodychnyy pidkhid do provedennya finansovoho monitorynhu kontrahentiv u systemi finansovo-ekonomichnoyi bezpeky pidpryemstva [A methodical approach to conducting financial monitoring of counterparties in the system of financial and economic security of the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-50>.